

## "Provisions on the organization of the Jews" 1804 as an instrument of influence on the identity of the Jewish communities in the Russian empire

**Olha V. Chinena**

Odesa I.I. Mechnikov National University

PhD student (Ukraine)

email: [olga.eremenko@ukr.net](mailto:olga.eremenko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5306-0814>

### Abstract.

The legal act "Regulations on the Organization of Jews" illustrates the socio-cultural practices of the Jewish community, which were used by them to form and preserve their own identity in the conditions of the discriminatory domestic policy of the Russian Empire. **The purpose of this study** is to analyze the legal status of the Jewish population in the Russian Empire for further determination: the features of resettlement, the influence of the imperial government on the spiritual and cultural life of Jews. **The methodology research** is based on general historical and general scientific methods such as: historical-systemic, typological, functional analysis and descriptive. The research also uses the methods of cultural anthropology to analyze social mechanisms of resistance aimed at preserving identity, with a focus on the development of educational, religious and cultural institutions. **The scientific novelty** of the work lies in the clarification of legal practices of influence on the formation of identities of Jewish communities. **Conclusions.** Developed by the imperial government, the regulation on the organization of Jews in the Russian Empire was discriminatory in nature, namely: forced integration through language policy, restrictions on wearing traditional clothing, as well as regulation of professional activities. These measures, according to the authorities, were supposed to promote assimilation by weakening the role of socio-cultural practices aimed at preserving Jewish identity. However, they provoked resistance, stimulating the Jewish community to search for new forms of preserving religious and ethnic identity.

**Keywords:** kagal, Jews of the Podillia community, identity, legal acts of the Russian Empire, the second partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth.

## «Положення про устрій євреїв» 1804 р. як інструмент впливу на ідентичність єврейських громад у Російській імперії

**Ольга Чінена**

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

здобувачка (Україна)

email: [olga.eremenko@ukr.net](mailto:olga.eremenko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5306-0814>

### Анотація.

Правовий акт «Положення про устрій євреїв» ілюструє соціально-культурні практики єврейської спільноти, які застосовувались ними для формування та збереження власної ідентичності в умовах дискримінаційної внутрішньої політики Російської імперії. **Метою** дослідження є аналіз правового статусу єврейського населення в Російській імперії для подальшого визначення: особливостей розселення, впливу імперського уряду на духовне та культурне життя євреїв. **Методологія дослідження** базується на загальноісторичних та загальнонаукових методах таких як: історико-системний, типологічний, функціональний аналіз та описовий. Також у дослідженні застосовано методи культурної антропології для аналізу соціальних механізмів опору, спрямованих на збереження ідентичності, із фокусом на розвиток освітніх, релігійних та культурних інституцій. **Наукова новизна** роботи полягає у з'ясуванні імперських юридичних практик впливу на формування ідентичностей єврейських спільнот. **Висновки.** Розроблене імперським урядом, положення стосовно устрою євреїв у Російській імперії носило дискримінаційний характер, а саме: примусова інтеграція через мовну політику, обмеження щодо носіння традиційного вбрання, а також регулювання професійної діяльності. Ці заходи, за задумом влади, мали сприяти асиміляції шляхом послаблення ролі соціально-культурних практик, спрямованих на збереження єврейської ідентичності. Однак, вони викликали спротив, стимулюючи єврейську спільноту до пошуків нових форм збереження релігійної і етнічної своєрідності.

.....  
**Ключові слова:** ідентичність, кагал, єврейські громади Поділля, правові акти Російської імперії, другий поділ Речі Посполитої.

**Постановка проблеми.** Документи правового статусу євреїв є важливим джерелом дослідження національної політики Російської імперії та відповідних рефлексій національних меншин. «Положення про устрій євреїв» дає змогу зрозуміти специфіку соціально-культурних практик єврейської громади в умовах дискримінаційної до національних меншин політики. Одним із завдань імперського законодавства був вплив на самосвідомість, мовну традицію, релігійну обрядовість і атрибутику, національний костюм, побут. Важливо зазначити і розуміння імперським урядом вагомості впливу на ідентичність принципів розселення, системи самоврядування, зовнішню і внутрішню комунікативну традицію єврейських громад. Адже всі зазначені вище аспекти життя євреїв мали вплив на духовне та культурне життя спільноти і відповідно на зміцнення чи послаблення ідентичності. Дослідження правових актів виявляє один з вагомих чинників впливу на трансформаційні процеси, пов'язані з національною ідентичністю євреїв.

**Аналіз джерел та останніх досліджень.** Одним із джерел для дослідження правового статусу євреїв є праця юриста Віталія Йосиповича Леванда «Повна хронологічна збірка законів та положень, що стосуються євреїв від наказів царя Олексія Михайловича до теперішнього часу. 1649–1873. Вилучення з повних зборів законів Російської імперії» (1874), створена на замовлення сходознавця барона Давида Гораційовича Гінцбург'а. (Леванда, 1874) Основною метою цієї праці –упорядкування та публікація законодавчих актів, з так званого «єврейського питання», оскільки відповідні положення були розпорошені в 88 томах «Полных собраний законов Российской империи». Також роз'яснення щодо правового статусу єврейського населення містяться у роботі М.І. Миш «Керівництво до російських законів про євреїв». (Миш, 1914) На відмінну від Леванди В.Й. Михайло Ізрайльович, окрім цитування тексту закону, надає коментарі та власні судження про їх вплив на єврейське культурне та релігійне життя, акцентує увагу на негативних наслідках законів на єврейську спільноту. На сучасному етапі вивчення цієї тематики продовжують такі дослідники як Бородій А. (Бородій, 2009), Кальян О.(Кальян, 2013), Доценко В. (Доценко, 2014) висвітлюючи різні аспекти правового регулювання становища єврейської громади в Російській імперії. Вони розкривають вплив законодавства на економічні, соціальні та культурні практики євреїв, демонструючи багатогранність імперської політики дискримінації та її наслідки для єврейської меншини. Проте, правові акти, в етнологічному контексті щодо єврейського населення, малодосліджені.

**Метою** дослідження є аналіз правого статусу єврейського населення в Російській імперії в контексті впливу правових актів на принципи розселення, комунікативні зв'язки з адміністрацією, духовне та культурне життя євреїв.

**Виклад основного матеріалу.** Приєднані землі після другого поділу Речі Посполитої у 1793 році до Російської імперії, а саме землі Брацлавського воєводства, що входили до складу Поділля, були населені значними за чисельністю єврейськими громадами, що викликало необхідність законодавчих актів, для регулювання права та обов'язків єврейського населення відповідно до внутрішньої політики зросійщення. Адже у історіографії період Речі Посполитої часто називають «золотою добою» для єврейських громад. (Дубнов, 1912, с. 116). Зокрема, за часів правління короля Сигізмунда I (1467–1548) євреї мали власну ефективну систему самоврядування у вигляді кагалу (рада общини) у який входили 3 або 4 старшини (роши), почесні особи (туви), судді (даяни), старости різних єврейських закладів (габаї). В обов'язки кагалу входило: судочинство її членів за єврейськими законами, збирати податки й підпорядковуватись винятково королівській владі, керували синагогами, кладовищами та закладами освіти (Leszczyński A.,1994). Вже у XVII столітті активно працювали «Ваади», або «Сейм чотирьох земель» основною функцією яких було укріплення єдності серед єврейського населення та збереження власної ідентичності, шляхом створення нових соціокультурних практик. (Leszczyński A.,1994) Такі привілеї сприяли зміцненню єврейської ідентичності та стримували асиміляційні процеси.

На противагу, у Московському царстві євреї були повністю позбавлені прав, а всі закони носили дискримінаційний характер. Відтак, після приєднання нових територій антисемітський вектор внутрішньої політики став домінуючим. У відповідь єврейська громада неодноразово зверталася зі скаргами та петиціями до Сенату і імператора Олександра I, вимагаючи врегулювання свого соціально-правового статусу з урахуванням етноконфесійних особливостей та соціально-економічних потреб. (Леванда, 1874, с. 66)

Як наслідок, 9 грудня 1804 року було ухвалено «Положення про устрій євреїв», яке складалося з шести розділів і 54 пунктів, що регулювали ключові аспекти життя єврейської громади в Російській імперії. Перший розділ стосувався прав євреїв на освіту та мовного питання («про просвітництво»):

Євреї мали право навчатись у закладах освіти тодішньої імперії всіх рівнів (початкові училища, гімназії, професійні училища, університети та академії) зберігаючи право на юдейське віросповідання та не відвідування занять, пов'язаних з вивченням Християнських законів.

Дозвіл носити національні костюми в закладах освіти, окрім гімназії;

Дозвіл на відкриття єврейських навчальних закладів, але за умови введення в освітню програму однієї з мов: російську, німецьку або польську;

Увесь документообіг між євреями повинен був вестись на одній з державних мов: російській, польській, німецькій або мати переклад з івриту (ідишу) на вище зазначені мови. Щодо публічних документів таких як позови до суду, різного виду скарги, прохання та інші звернення до адміністративних установ у положенні зазначено, що з 1 січня 1807 року можливе використання тільки однієї з наявних державних мов.

У побуті та особистому спілкуванні за євреями залишали право використання національної мови (іврит /ідиш). (Леванда, 1874, с. 66.) Вимоги, щодо знання мов державного значення розповсюджувались і на можливість представників єврейської громади приймати участь у роботі магістрату, обіймання посад у Кагалі та Рабинаті. (Леванда, 1874, с.67.)

Хоча євреям було формально дозволено здобувати освіту у всіх закладах імперії, включаючи початкові школи, гімназії, професійні училища, університети та академії, ці права супроводжувалися низкою умов. Можливість зберігати юдейське віросповідання та не відвідувати заняття з вивчення християнських законів створювала видимість релігійної толерантності. Однак дозвіл на носіння національного одягу, обмежений лише певними типами навчальних закладів, підкреслював прагнення до уніфікації зовнішніх проявів культури. Перелічені пункти положення мали активувати процес асиміляції, двома шляхами – активною комунікацією у закладах освіти євреїв з представниками інших етносів та порушенням єврейської мовної традиції завдяки активному застосуванню мов державного значення у більшості сфер життя.

Наступний розділ регламентує види професійної діяльності євреїв та їхній правовий стан. Він містить три підрозділи відповідно до вже існуючої професійної діяльності єврейського населення. Перший підрозділ визначає права євреїв землеробів. (Леванда, 1874, с. 68.) Відповідно до означеного розділу євреї мали наступні права:

Право вільно розпоряджатися придбаними незаселеними земельними ділянками у Литовській, Білоруській, Малоросійській, Київській, Мінській, Волинській, Подільській, Астраханській, Кавказькій, Катеринославській, Херсонській, Таврійській губерніях;

На євреїв-землеробів не розповсюджувалось кріпосне право;

Євреї мали право винаймати працівників для обробки землі, заключаючи з ними контракти;

Дозволялось відкривати питні заклади за умови створення нового поселення, не менше ніж 30 будинків, з найманих працівників;

Дозволялось брати в оренду землі у поміщиків за договором та умовою заборони продажу вина у володіннях орендодавця. Євреї, що селилися на землях поміщика, звільнялися від всіх податків на 5 років. Ці пільгові умови стосувалися лише тих представників єврейської громади, що які селилися відокремлено від іншого населення у володіннях поміщиків.

Ті, хто не виконував вище зазначені пункти, мали право селитись на державних землях у межі осілості, на це було виділено 30 000 десятин, тобто на 327,8 км<sup>2</sup>, відповідно на кожен губернію відводилось 32,8 км<sup>2</sup>, в той час коли загальна площа Подільської губернії складала 42400 км<sup>2</sup>;

Переселення не було обов'язковим, але ті хто переселявся звільнювались на 10 років від всіх податків, окрім земського та їх права прирівнювались до прав іноземців колоністів. Перехід євреїв у стан землеробів надавав можливість поселитись за межами межі осілості.

Зазначені положення свідчать про намагання російського уряду збільшити кількість євреїв-землеробів, тим самим змінити традиційну професійну діяльність та порушити побутовий устрій. Також необхідно звернути увагу на активізацію міграційних процесів, з метою створення умов для асиміляції, шляхом добровільного переселення євреїв у місця неєврейського середовища. Адже в таких умовах підтримання власної ідентичності майже неможливе. Також у положенні розглядаються права фабрикантів та ремісників, адже для більшості єврейського населення ця професійна діяльність була достатньо поширеною. (Леванда, 1874, с. 69). Так у шести пунктах зазначаються наступні права:

Євреї мають право засновувати фабрики в межі осілості на тих самих правах, що і інші піддані імперії;

Для реалізації суконного, шкіряного виробництва представникам єврейської громади надавалась земля та грошова позика у розмірі 20000 карбованців на губернію. Також дозволяється відкривати фабрики на поміщицьких землях;

Ремісники мають право безперешкодно займатися своєю справою на території губерній, межах осілости та звільняються від подвійного оподаткування;

Якщо ремісник не може реалізувати свою професійну діяльність у землях, що були приєднані внаслідок поділу Польщі, то він має право через подання прохання до губернатора поселитись у менш населені губернії такі як: Катеринославську, Херсонську, Таврійську, Астраханську та Казанську.

Вище зазначені пункти мали позитивний вплив на ідентичність представників єврейської громади, адже розвиток економічного потенціалу позитивно впливав на духовне та культурне життя громади шляхом будівництва релігійних установ та освітніх закладів, що формували та підтримували ідентичність.

Для таких соціальних станів як купців та міщан було розроблено чотири пункти, що містили наступні права та обов'язки: торгівельна діяльність всіх типів дозволялась в межах осілости; промисли, роздрібна та оптова торгівля, а також реалізація винно-спиртових продуктів дозволялась за умови заключення контракту з власниками населених пунктів. Євреї мали право виїжджати на короткий строк за межі осілости по професійним справам виключно з наявним дозволом від губернаторів у вигляді паспорта. Під час перебування у непостійному місці проживання, євреї та члени родини повинні були носити тільки німецький одяг. Порушення цієї вимоги передбачало негайне виселення у межу осілости. За умови виконання вищезазначених пунктів, євреї мали право сплачувати податки нарівні з іншим населенням. (Леванда, 1874, с. 70) Дані параграфи ілюструють намагання царату порушити традицію національного строю, що мало відобразитись на єврейській ідентичності у негативному руслі у вигляді активації асиміляційних процесів. Адже елементи єврейського національного костюму, такі як кіпа або ярмулка, таліт та цицит є релігійними елементами, що слугують нагадуванням про приналежність до єврейського народу. Також важливо зазначити і економічний важіль з боку уряду у вигляді ототожнення правового статусу євреїв з іншим населенням імперії, за умови виконання пунктів даного розділу, що повинно було зміцнити контроль над єврейською спільнотою та збільшити приріст «вихристіків». Адже державний тиск на єврейські громади у формі обмеження доступу до задоволення базових потреб слугував каталізатором асиміляційних процесів.

У положенні, виділені обов'язки євреїв відповідно до вище зазначених станів (пунктів). (Леванда, 1874, с. 70-72) В цьому підрозділі, євреї мали офіційно зареєструвати свій соціальний стан та професійну діяльність, невиконання цього обов'язку прирівнювала єврея до безхатченка. Також у вищезазначеному підпункту зазначається система санкції, щодо розповсюдження алкогольних напоїв, створення питних закладів, метою яких було обмеження монополії єврейського населення в цій економічній сфері. Наступні економічні обмеження стосувались фінансових послуг, які надавались представниками єврейського населення, а саме списання боргів з неєврейського населення, що негативно впливало на економічний стан Кагалів. Визначені обов'язки посилювали контроль над життям єврейської громади та провокували внутрішньообщинну економічну кризу, що негативно впливала на розвиток культурного життя євреїв. Адже єврейські освітні установи, релігійні інституції утримувались винятково за кошти Кагалу.

Окрему увагу в положенні приділили правам рабинів та Кагалу, що опосередковано свідчить про їх значимість у підтримці єврейської ідентичності. Обов'язки та права рабинів зафіксовані у трьох пунктах, зміст яких передбачав певні обмеження у посадових обов'язках. Так, за цим параграфом передбачалось, що повноваження рабинів обмежувались лише контролем регламентного виконання обрядів у єврейських громадах. Також судова функція звужувалася до вирішення суперечок та порушень у громаді лише релігійного характеру та без застосування фізичного покарання. Порушення з боку рабинів у вигляді перевищення посадових обов'язків каралось шляхом стягнення штрафу у розмірі 50 карбованців, за умови першого прецеденту в професійній діяльності останнього. За друге порушення, також характеру, призначався штраф у розмірі 100 карбованців і відповідно за третій рецидив застосувалось покарання у вигляді заслання на поселення до Сибіру. (Леванда, 1874, с. 73.). Наступний параграф регламентував дохід рабинів та передбачав заборону отримувати кошти за послуги, надані під час виконання обрядових дій та інших послуг, що передбачено у посадових обов'язках. Відповідно заробітна плата рабинів мала складатись тільки з загальних коштів Кагалу. (Леванда, 1874, с. 73) Також важливо зазначити наявність параграфу, що дозволяє відкриття декілька синагог в одній громаді на підставі появи нових релігійних течій (сект). Цей пункт ілюструє сприяння російським урядом появи внутрішньої роздробленості серед єврейських громад імперії, що мало негативно впливати на протидію русифікації єврейського населення. Функції та обов'язки Кагалу зводились лише до збору податків з єврейських громад, з подальшою звітністю, як перед безпосередньо платниками податків, так і у відповідні державні органи імперії. **Висновки.** Отже, розроблене російським імперським урядом,

положення стосовно устрою євреїв у Російській імперії, мало одночасно активувати трансформаційні процеси у деяких націєтворчих компонентах єврейської самосвідомості. А саме, порушенням мовної традиції, шляхом регламентації форм документообігу та примусове вивчення однієї з мов державного рівня для отримання посад у органах управління. Обмеження, щодо носіння національного костюму за межами межі осілості, особам, що працюють у адміністративних органах та навчаються у інших навчальних закладах, також впливало на самосвідомість. Адже елементи традиційного вбрання мали етноконфесійний характер та опосередковано виконували функцію націєтворчого компоненту. Не менш деструктивно на єврейську ідентичність впливав контроль з боку держави на професійну діяльність єврейських громад, що негативно впливали на культурний та духовний розвиток суспільства.

#### Джерела та література:

- Leszczyński, A.** (1994). Sejm Żydów Korony 1623-1764, Warszawa, 184 s.
- Бородій, А.** (2009) Правове забезпечення участі євреїв в аграрних відносинах на території правобережжя у XIX – на початку XX ст. *Український історичний збірник*. 12, 118-123.
- Гульдман, В.К. (1889).** Подольская губерния. Опыт географическо статистического описания. Каменец-Подольский, 548 с.
- Дубнов, С.М.** (1912) Краткая истори евреев, 158 с.
- Доценко, В.** (2014) Російське законодавство щодо євреїв другої половини XIX-початку XX століття. *Історична думка*, 389-396.
- Леванда, В.О.** (1874) Полный хронологический сборник законов и положений, касающихся евреев: от Уложения Царя Алексѣя Михайловича до настоящего времени, от 1649-1873 г , 1158 с. URL: <http://surl.li/rttyzo>
- Кальян, О.** (2013) Загальна характеристика актів правового регулювання російського самодержавства щодо єврейської національної меншини в Україні (XIX ст.). *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Соціальні науки та суспільне здоров'я: теоретичні підходи, емпіричні дослідження, практичні рішення»*. (25-26 березня 2013 року). Полтава: ПІЕП, 183-187.
- Мыш, М.И.** (1914). Руководство к русскимъ законамъ о евреяхъ. С-П: Типографія А. Бенке. 652 с. URL: <http://surl.li/gevrt>

#### References:

- Leszczyński, A.** (1994) Sejm Żydów Korony 1623-1764, Warszawa, 184 s.[in Poland]
- Borodii, A.** (2009) Pravove zabezpechennia uchasti yevreiv v ahrarnykh vidnosynakh na terytorii pravoberezhzhia u XIX – na pochatku XX st.[ Legal support for the participation of Jews in agrarian relations on the territory of the Right Bank in the 19th and early 20th centuries.]. *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*. 12. - S. 118-123.[ in Ukrainian]
- Huldman, V.K.** (1889). Podolskaia hubernyia. Oput heohrafychesko-statystycheskoho opysanyia.[ Podolsk province. Experience of geographical and statistical description.] Kamenets-Podolskyi, 548 s.[in Ukrainian]
- Dubnov, S.M.** (1912) Kratkaya istoria yevreev [A Brief History of the Jews], 158 s.[in Russian]
- Dotsenko, V.** (2014) Rosiiske zakonodavstvo shchodo yevreiv druhoi polovyny XIX-pochatku XX stolittia.[ Russian legislation regarding Jews in the second half of the 19th and early 20th centuries.]. *Istorychna dumka*, 389-396. [ in Ukrainian]
- Levanda, V.O.** (1874) Polnii khronologicheskii sbornik zakonov i polozhenii, kasayushchikhsya yevreev: ot Ulozheniya Tsarya Aleksѣya Mikhailovicha do nastoyashchago vremeni, ot 1649-1873 g , [A complete chronological collection of laws and regulations concerning Jews: from the Code of Tsar Alexei Mikhailovich to the present time, from 1649-1873]1158 s.: URL: <http://surl.li/rttyzo> . [in Russian].
- Kalian, O.** (2013) Zahalna kharakterystyka aktiv pravovoho rehuliuвання rosiiskoho samoderzhavstva shchodo yevreiskoi natsionalnoi menshyny v Ukraini (XIX st.)[ General characteristics of the legal regulations of the Russian autocracy regarding the Jewish national minority in Ukraine (19th century)]., *Materialy Vseukrainskoi naukovopraktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu «Sotsialni nauky ta suspilne zdorovia: teoretychni pidkhody, empyrychni doslidzhennia, praktychni rishennia»*. (25-26 berezhnia 2013 roku). Poltava: PIEP. S. 183-187. [ in Ukraine].
- Mish, M.I.** (1914). Rukovodstvo k russkim zakonam o yevreyakh. [A guide to Russian laws concerning Jews.]S-P: Tipografiya A. Benke. 652 s. URL: <http://surl.li/gevrt>